

**Э.РАВДАН “ХЭРЭГЛЭЭНИЙ ХЭЛ ШИНЖЛЭЛ”
(ХЭЛ СУРАХУЙН ОНОЛ) (УЛААНБААТАР, 2013, 244 ТАЛ)**

*С.Мөөмөө**

Өшгөг Энхбаярын Равдан гуай саяхан “Хэрэглээний хэл шинжлэл” /Хэл сурахын онол/ хэмээх бүтээл хэвлүүлсэн билээ. Шүүж байгаа шавиа гуайлдгийн учир бол түүний их мэдлэг юм.

“Тяжела шапка монаха” хэмээх хэллэгийг хувьдаа “Муу эрд халдага дараа” гэж боддог юм. Миний бие муугаа мэдэхгүй ном цуглуулдаг, бас уншдаг нэгэн. 1997 онд “Алдарт хэлшинжлэлч Ноам Чомскийн онолыг гүйлгэн үзэхүл” хэмээх өгүүлэл бичив. Анх удаа Н.Чомскийн нэрийг Монгол улсад гаргасан гэж боддог. Дараа нь Д.Цэрэнпил, Д.Нямаа нар энэхүү эрдэмтний талаар ганц нэг өгүүлэл бичсэн. Саяхан Шинжлэх ухааны академийн хэл зохиолын хүрээлэнгийн эрдэмтэн Гөрөөчингийн Гэрэлмаа “Хэрэглээний хэл шинжлэл” хэмээх зохиол хэвлүүллээ. /2012/ Хоёр эрдэмтний судалгааны арга нь өөр өөр байна. Профессор Э.Равдан “Хэл сурахуйн онол”, нөгөөдөх нь хэл сурахын эш гэжээ. Сонирхуулахад ардын хувьсгалын эхээр онол нь “эш”, харин хэрэглээ нь “практика” гэсэн утгатай байлаа.

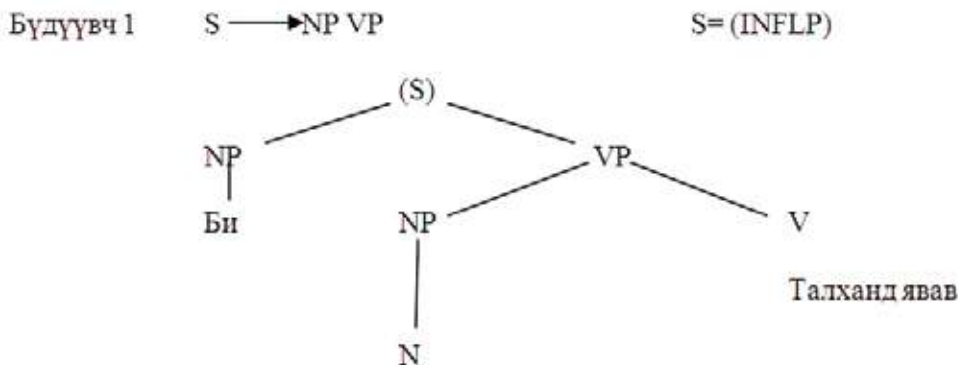
Миний ажлын ширээн дээр байгаа Финлянд улсын Турку хотын их сургуулийн багш, профессор Жорма Тойванен гэдэг эрдэмтэн “1-3 настай 25 хүүхдийн хэл яриаг судалсан нь” сэдвээр докторын зэрэг хамгаалсан зохиолоо над бэлэглэснийг энэ ташрамд тэмдэглэсү. /Ташрамд гэдэг үгийн талаар би өгүүлэл бичиж хэвлүүлсэн, манайхан “дашрамд” гэж буруу бичээд байна./

Эрдэмтэн Г.Гэрэлмаа Баянзүрх дүүргийн 3-р цэцэрлэгийн хүүхдүүдэд түшиглэн номоо бичсэнээрээ Финляндын профессор Ж.Тойвайинентай төсөөтэй ажээ. Э.Равдан, Г.Гэрэлмаа нартаа энэ ялдамд, баяр хүргэх хүсэлтэй байна.

Э.Равдан “Өгүүлбэр хэлний хэрэглээний хамгийн анхдагч нэгж юм.” зохиолын 23-р талдаа бичжээ. Багш нь энэ өгүүлбэртэй санал нийлсэнгүй ээ. Монголч эрдэмтдийн X хуралд “Нэгэн нээлтийн тухай асуудалд” илтгэл би тавьж хэлэлцүүлэв. Шинэ Зеландын их сургуулийн багш профессор Клерик Квинтон дэлхий 405 хэлийг судалсны үр дүнд Африк тивийн Сахаараас дэлхийн бүх хэл ч үүссэн, хүн төрөлхтөн ч үүссэн гэжээ.

Тэрээр алимад хэлэнд фонем судлалын нэгжийг анхдагч гэж үзсэн байна. Миний бие фонемийг судалдаг болохоор ч тэр юм уу. Энэ саналыг зөв болов уу гэж бодох юм. Мэдээж энэхүү эрдэмтний дэвшүүлсэн дүгнэлт маргаантай. Дэлхийн хэлүүд 8-аас 100 гаруй фонемтэй байдаг ажээ. Би хувьдаа сүүлийн үеийн өгүүлэл, номдоо монгол хэл 51 фонемтэй гэж бичлээ. Би эсгий гэртээ хүн /эй/-гийн хос, өөдтэй, өнгөтэй гэхэд /өй/ -гийн хосоор хэлээд байгаа юм. Үүний өмнө 49 фонемтэй гэж бичиж байсан. Өөдтэй, өнгөтэй гэж бичээд, хэлэхдээ хос, уртаар хэлээд байх мэт. Өөрсдөө шалгана биз, бас монгол хэлэнд эгшиг зохицохын ёс гэж байдаг нь баталгаа болно. Туршилтаар ингэж гараад байна. Би ном, зохиол бэлэглэсэн бүхэнд шүүмж бичдэг. Зүгээр уншаад амар сайхандаа жаргаж болохгүйг эрхэмлэдэг нэгэн. Америкийн хэл шинжлэлийн дэгүүд, Н.Чомскийг жаахан гадарладаг.

Профессор Э.Равдан:

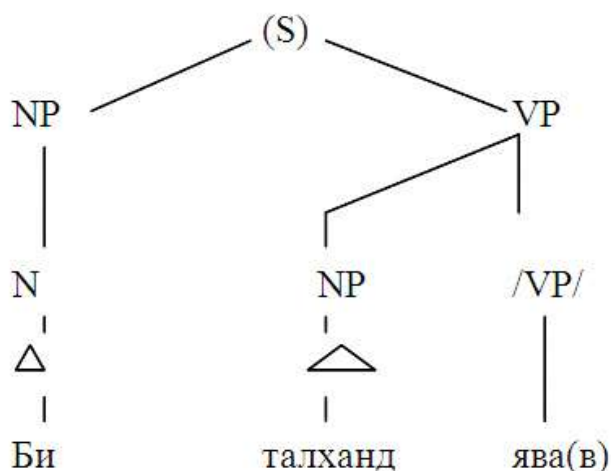

*МУИС-ийн ШУС-ийн ХУС-ын профессор

С.Мөөмөө

Удаах томъёоллоор дээрхи өгүүлбэр (S)-ийг дүрсэлбэл:

Бүдүүвч 2.

Миний би Америкийн хэлшинжлэлийн дэгүүд Ноом Чомскийг гадардлагийн хувьд ойлгомжтой байлаа. Над “On Noam Chomky; Critical essays” хэмээх ном байна. Мөн John Searle-ийн “Chomsky”s revolution in linguistics” ч бас бий.

Эрдэмтэн Э.Равдан бол бүтээлч сэтгэлгээтэй монголын хэлшинжлэлийн томоохон төлөөлөгчийн нэг. Би түүнийг олон хөл гартай амьтан гэж шоглодог. Уг номыг уншаад, эрдэмтэн бид нар юуны өмнө хэл шинжлэлийн нэр томъёоны тольтой болох санаа урган гарч байна. Ганц жишээ хэлэхэд:

1. “Цахим” гэдэг үг эргэлзээтэй, Шамбий хэмээгч эрдэмтэн физикч Цэрэнгийн нэг өгүүлэл бий. Үүнийг МУИС-ийн ректор асан, академич Н.Содном түүнийг зөв гэж дэмждэг байлаа.

2. Дэлхийчлэх, глобачлах, Ш.Бира, Л.Түдэв, Л.Дашням бид дөрөв дэлхийчлэх гэж бичдэг юм.

Миний бие БНХАУ-ын Хөх хотноо 1990 онд болсон монголч эрдэмтдийн хуралд Монгол дундын нэр томъёоны асуудалд” илтгэл тавьж хэлэлцүүлсэн билээ. Үүнд: Өвөрмонгол, манай улс, буриад, халимаг дөрөв нэр томъёогоо нэгтгэх жигдлэх санал дэвшүүлэв.

3.Зөв бичих дүрмээр алдаагүй бичих ёстой.

4.Судлагдахуун, судлахуун хоёрыг зөвөөр томъёолох.

5. Прагматик хэл шинжлэл, үүргийн хэл шинжлэл

6.Зэрэгцүүлсэн хэл шинжлэл, харьцуулсан хэл шинжлэл хоёрыг хутгаад байна.

7.Корпус хэлшинжлэл, нэгдэл, бүлэглэл

8.Копьютер, тооцоолох, тооцоолуур

9. Эх хэл, төрөлх хэл

10.Кирилл, орос хоёрыг ялгах

11.Стандарт, тоо бүртгэл, гэх мэтээр тун замбааргүй хэрэглэдэг.

12.Өвөрмөц хэллэг, нийлц үг, хэвшмэл хэллэг

13.Үгсийн сан, үгийн сан

14.Интернэт, олон улсын сүлжээ

15.Хэлшинжлэл нь нарийн шинжлэх ухаан болон хувирч байгаа орчин үед нэр томъёо замбараатай, нэгэн мөр байх нь зүйтэй юм. Үгийн утга ялгаруулах, бүрэлдүүлэхэд оролцдог үндсэн фонемийн дараах дурдсан эрдэмтэд ийн тодорхойлж байна.

1. Биткеев П.Ц	45
2. Буреев Б.О	44
3. Э.Вандуй	57
4.Ш.Лувсанвандан багштан	46
5.С.Мөөмөө	51
6. Наделяев М.В	56
7.Т.Пагба	47
8. Поппе Н.	48
10.Ж.Стрит	29
11.Цолоо	48
12.Цэнгэлтэй БНХАУ	55

13. Шмидт Я.	24
14. Түргэн БНХАУ	45
15. Орчин цагийн монгол хэл зохиол	45

В.М. Надеяев гуай бид хоёр Л.В. Щербийн нэрэмжит туршилт авианзүйн лабораторид шинжилж судлав. П.Ц. Биткеев, И.Д. Бураев хоёр Л.В.Щербийн нэрэмжит туршин судлах лабораторид бас ажилласан билээ.

Аливаа хэлний тоо томшгүй олон авиа цөөн тооны фонем болдог ажээ. Академич Шадавын Лувсанвандан багштан бичихдээ: “Хэрвээ хэлний авиа бүр утга ялгадаг байсан бол хүний хэл харилцахын хэрэглүүрийн үүргийг гүйцэтгэж чадахгүй байсан билээ. “гэж” фонемийн онолын асуудалд” гэжээ. Н.С.Трубецкой, ХХ зууны фонем судлалын нэвтэрхий толь, “Хунгийн дуулал” гэж А.А.Реформатскийн дүгнэсэн “Основы фонологии” хэмээх алдарт бүтээлээ дэлхийн 112 хэл судалж бичсэн билээ.

Эцэст нь, монголоор барахгүй, дэлхийн хэмжээний эрдэмтэн дүү Э.Равдандаа эрүүл энх, аз жаргал, аливаа сайн сайхан бүхнийг хүсэн ерөөе.